Razvoj spolnih uloga i struktura obitelji

Smetko, Matea

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:374594

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij psihologije

Matea Smetko

Razvoj spolnih uloga i struktura obitelji

Završni rad

Mentor: doc.dr.sc. Daniela Šincek

Sumentor: Ivana Duvnjak

Osijek, 2018.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Preddiplomski studij psihologije

Matea Smetko

Razvoj spolnih uloga i struktura obitelji

Završni rad

Društvene znanosti, polje psihologija, grana razvojna psihologija

Mentor: doc.dr.sc. Daniela Šincek

Sumentor: Ivana Duvnjak

Osijek, 2018.

Sažetak

Spolne uloge se odnose na skup očekivanja o aktivnostima, mišljenjima i stavovima koje tipično pripadaju određenom spolu. Djeca se ne rađaju sa znanjem o spolnim ulogama, već se to znanje razvija tijekom vremena što je produkt našeg biološkog spola, dobi, obitelji, iskustava u školi, interakcije s vršnjacima, braćom, sestrama i drugih socijalnih utjecaja. Mnogi vjeruju da u razvoju spolnih uloga veliku ulogu ima djetetova okolina, s naglaskom na roditelje koji svojim odobravanjima ili osudama potkrepljuju djetetovo spolno tipizirano ponašanje, a također predstavljaju modele određenog ponašanja. Svrha ovog rada je pružiti teorijski okvir razvoja spolnih uloga te temeljem istraživanja predstaviti kako primarno struktura obitelji može interferirati s razvojem spolnih uloga, a zatim sekundarno vršnjaci, braća, sestre i učitelji. Budući da se smatra kako je razvoj spolnih uloga povezan s procesom socijalizacije, važno je naglasiti kako istraživanja pokazuju da se tradicionalno usvojene spolne uloge mogu smanjiti uz pomoć intervencija koje bi, prije svega trebale započeti u obitelji.

Ključne riječi: *spolne uloge, teorije o razvoju spolnih uloga, struktura obitelji*

Sadržaj

1. Uvod 1
2. Spolne uloge 2
3. Teorije o razvoju spolnih uloga 2
   3.1. Psihoanalitička teorija 3
   3.2. Etološka i biološka paradigma 3
   3.3. Funkcionalistička paradigma 5
   3.4. Teorije o socijalnom učenju 6
   3.5. Kognitivističko-razvojni modeli 7
      3.6. Model razvojnih faza 7
      3.7. Modeli obrade informacija 8
   3.8. Zaključno o teorijama razvoja spolnih uloga 9
4. Struktura obitelji 9
   4.1. Tradicionalna obitelj 10
   4.2. Jednoroditeljske obitelji 12
   4.3. Istospolne zajednice 13
5. Drugi društveni utjecaji na usvajanje spolne uloge 14
   5.1. Vršnjaci, braća i sestre 14
   5.2. Učitelji i odgojitelji 15
6. Zaključak 15
7. Literatura 17

1. Uvod

Podjela s obzirom na spol jedna je od najočitijih, a time i najčešćih podjela među ljudima. Budući da često postoji nedoumica oko razlike između pojmova roda i spola, potrebno je definirati ove pojmove. Spol označava skup unutarnjih i vanjskih fizičkih karakteristika na temelju kojih se pripadnici iste vrste mogu podijeliti na mužjake i ženke. Primjenjivo na ljude, spol je skup bioloških značajki kojima se ljude kategorizira u muškarce i žene. Rod je konstrukt koji se odnosi na subjektivni doživljaj osobe, koji može biti različit od bioloških pokazatelja spola (Atkinson, 1987). Uz ova dva pojma koja se često koriste kao sinonimi, nužno je objasniti pojam spolnih uloga**.** Spolne uloge definirane su kao sklop ponašanja koji se smatra prikladnim za žene ili muškarce u kulturi u kojoj žive (Vasta, Haith i Miller, 2005). Postoje mnoge teorije koje nastoje objasniti razvoj spolnih uloga. Neki teoretičari tvrde da je proces razvoja spolnih uloga biološki uvjetovan, neki da je okolinski, no većina njih se slaže da i biološki i okolinski utjecaji imaju važnosti pri razvoju spolnih uloga.

Budući da je obitelj najvažnija zajednica u kojoj dijete od rođenja stječe osnove za kognitivno, emocionalno, socijalno i moralno funkcioniranje, iznimno je važna i za proces razvoja spolnih uloga. Tradicionalno je shvaćanje da obitelj čine roditelji i djeca. Iako se za tradicionalan oblik obitelji može reći da je društveno najpoželjnija struktura obitelji, struktura obitelji se s vremenom promijenila pa tako danas postoje jednoroditeljske, posvojiteljske, udomiteljske, istospolne i višegeneracijske obitelji. U procesu usvajanja spolnih uloga roditelji su se pokazali bitnima kao modeli muške i ženske uloge te se postavilo pitanje kako se razvoj spolnih uloga odvija kod djece koja nisi dio tradicionalne obiteljske strukture. Nalazi istraživanja (Bos i Sandfort, 2010) ne pokazuju značajne razlike između djece odgajane u tradicionalnim i netradicionalnim obiteljima, no uočavaju se neke razlike u spolno tipiziranom ponašanju. Osim obitelji, na razvoj spolnih uloga uvelike mogu utjecati i vršnjaci, braća, sestre i učitelji.

Iako je tradicionalno spolno tipizirano ponašanje sveprisutno u društvu, važno je naglasiti kako se ne smatra biološki određenim, stoga je moguće utjecati na njegovo usvajanje. Kako bi usvojili što manje spolno vezanih asocijacija koje ih okružuju, djeci trebaju kvalitetni primjeri koji će poslužiti kao modeli spolno netipiziranog ponašanja. Pokazalo se kako djeca čiji roditelji ne njeguju tradicionalne spolne uloge, ispoljavaju manje spolno stereotipnog ponašanja (Witt, 1997; Bos i Sandfort, 2010)

Svrha ovog rada je predstaviti konstrukt spolnih uloga i teorije koje objašnjavaju razvoj istih. S obzirom na brojne neraskidive socijalne utjecaje na sve domene života i na pojavu raznih obiteljskih struktura koje se razlikuju od tradicionalne obiteljske strukture, cilj je uvidjeti kako struktura obitelji, vršnjaci, braća, sestre i učitelji mogu odigrati ulogu u razvoju spolnih uloga.

Tradicionalne spolne uloge i danas se mogu uočiti u društvu i čini se nerealnim očekivati da će one ikada nestati, no ukoliko nam je poznato kako se one razvijaju, modeliraju, potkrepljuju i održavaju, možemo poduzeti neke korake ka njihovom smanjivanju.

2. Spolne uloge

Spol je nesumnjivo jedna od ključnih determinanti života svakog pojedinca. Uz određeni spol vežu se aktivnosti, postignuća, zadaci i uloge. Društvo pred muškarce i žene stavlja različita očekivanja o tome kakve bi interese, postignuća, stavove, zadatke i osobine ličnosti trebali posjedovati. U skladu s time, od žena se očekuje posvećenost djeci, pasivnost, osjećajnost, toplina u odnosu s drugima, pažljivost i nježnost, dok se od muškaraca očekuje aktivnost, grubost, samopouzdanje, lako donošenje odluka, upornost i neovisnost (Berk, 2015). Skup očekivanja o tome što je prikladno za svaki spol naziva se spolnom ulogom (Myers, 1993). Spolne uloge nisu jednodimenzionalni konstrukt već obuhvaćaju nekoliko komponenti kao što su interesi, aktivnosti, vještine, stil oblačenja i izbor seksualnog partnera (Kessler i McKenna, 1985). Spolne se uloge usvajaju kroz socijalizaciju te njihov razvoj počinje već rođenjem djeteta (Brnić, 2002). Već i prije rođenje, djetetu je ovisno o spolu predodređeno ime. Od najranijeg djetinjstva, roditelji djeci formiraju okolinu odabirom boje sobe, igračaka i aktivnosti. Sukladno tome, za dječake je karakteristična plava boja sobe, autići, kockice, dok je za djevojčice roza boja sobe, lutke i šminka. Nije rijetkost da roditelji često i u ranom i srednjem djetinjstvu određuju koje su aktivnosti prikladne za određeni spol pa tako djevojčice mogu poticati da se bave plesom, odbojkom ili gimnastikom, dok će dječake više upućivati na nogomet, košarku ili rukomet. Iako su tradicionalne uloge danas manje izražene, stereotipno gledanje na spolne uloge i dalje je prisutno te rezultira drugačijim obrascima ponašanja prema dječacima i djevojčicama (Witt, 1997).

3. Teorije o razvoju spolnih uloga

Spolne uloga intenzivnije su se istraživale od sredine 1950.-ih do sredine 1960.-ih, pri čemu se pokušavao naći odgovor na pitanje kako dječaci i djevojčice postaju odrasli muškarci i žene. Teorije razvoja spolnih uloga nastale su u okviru različitih teorijskih pravaca, pa se sukladno tome međusobno značajno razlikuju. Iako su pristupi objašnjavanja različiti, zajednička pretpostavka je da priroda i odgoj zajednički djeluju na razvoj spolnih uloga. U ovome radu, razvoj spolnih uloga objasnit će se iz perspektive psihoanalitičke teorije, etološke i biološke paradigme, funkcionalističke paradigme, teorije o socijalnom učenju te iz perspektive kognitivističko-razvojnog modela.

3.1.Psihoanalitička teorija

Razvoj spolne uloge Freud objašnjava u okviru svoje psihoseksualne teorije razvoja ličnosti koja sugerira kako se razvoj spolnog identiteta ne događa prije treće faze koju Freud naziva falusnom fazom. Prema toj teoriji, dijete usvaja spolnu ulogu u falusnoj fazi koja se odvija između treće i šeste godine života. Središte libidalne energije u toj fazi premješta se u području genitalija. Prema Freudu, razvoj je drugačiji za dječake i djevojčice (Bussey i Bandura, 1999). Kod dječaka se javlja Edipov kompleks, odnosno nesvjesna želja da bude s majkom i da zauzme očevo mjesto, no shvaća kako je otac jači te da bi ga mogao kastrirati ukoliko sazna za njegove osjećaje prema majci. Kako bi se riješili straha od kastracije, prema Freudu, dječaci u ovoj fazi potiskuju svoju želju za majkom i počinju se identificirati s ocem te žele biti kao on. Identifikacija se očituje u usvajanju očevih vrijednosti, interesa i stavova, što rezultira formiranjem muškog spolnog identiteta. Želju za majkom, dječaci zamjenjuju željom za drugim ženama. Paralelno ovom procesu kod dječaka, kod djevojčica se javlja Elektrin kompleks koji započinje saznanjem o neposjedovanju penisa i vjerovanju da su kastrirane za što okrivljuju majku. Kad shvati da nikada neće imati penis, potiskuje svoju želju za posjedovanjem oca i počinje se identificirati s majkom. Identifikacija se očituje u usvajanju majčinih vrijednosti, interesa i stavova što rezultira formiranjem ženskog spolnog identiteta.

Ova teorija ima mnogo zamjerki te se često naziva neznanstvenom. Prvo, Freud je ovu teoriju utemeljio na vlastitim studijama te je interpretirao ono što je bilo u skladu s teorijom. Drugo, temeljne odrednice teorije nemoguće je direktno mjeriti. Prema Freudu, dijete mora odrastati u obitelji s ocem i majkom kako bi na pravilan način usvojilo spolni identitet, no mnoga istraživanja netradicionalnih obiteljskih struktura kao što su istospolne zajednice pokazuju kako su djeca bez poteškoća usvojila spolni identitet te ispoljavala ponašanja kao i djeca iz tradicionalnih obitelji (Bos i Sandfort, 2010). Treće, ova teorija naglašava nepostojanje spolnog identiteta i spolno određenih preferencija prije djetetove treće godine, što se pokazalo netočnim jer djeca i ranije pokazuju preferencije prema određenim spolno tipiziranim igračkama.

3.2.Etološka i biološka paradigma

Prema etološkom i biološkom pristupu, razlike među spolovima i razvoj spolnih uloga primarno određuju evolucijski i biološki procesi (MacDonald, 1988; prema Vasta i sur. 2005). Biološke razlike među spolovima su neosporne te nesumnjivo imaju genetsku osnovu što se može vidjeti iz građe tijela, razine hormona, reproduktivne uloge i mozgovnog funkcioniranja. Uzevši u obzir postojanje uloga koje su biološki uvjetovane, neki su teoretičari smatrali kako je moguće da

ti biološki procesi upravljaju i većinom ponašanja koja su vezana za spolne uloge, kao što je to na primjer briga za potomstvo i financijska sigurnost.

Biološke teorije objašnjavaju razlike u razvoju spolnog ponašanja utjecajem gena i hormona. Budući da mozak ima važnu ulogu u ponašajnim manifestacijama, moguće je da isti faktori koji posreduju u spolnoj diferencijaciji tijela, kao što su geni i hormoni, također sudjeluju u spolnoj diferencijaciji mozga, a time i ponašanja, stoga biološke teorije razvoj tumače proksimalnim i distalnim objašnjenjima (Damon, Leiner i Eisenberg, 2006). Distalna objašnjenja odnose se na evolucijsku osnovu karakteristika koje razlikuju muškarce i žene. Pritom se naglasak stavlja na one karakteristike koje su povećavale vjerojatnost preživljavanja, samih muškaraca i žena i njihovih potomaka te onih karakteristika koje su povećavale vjerojatnost reprodukcije i opstanka vrste (Blakemore, Berenbaum i Lieben, 2008). S evolucijske perspektive, muškarci i žene su drugačije evoluirali jer su im bile potrebne različite psihološke adaptacije kako bi ispunili reproduktivne zadatke. Budući da su se muškarci i žene suočavali s različitim adaptivnim problemima, pojavile su se razlike u načelima koje određuju njihovo ponašanje. Za muškarce je bila važnija snaga, agresivnost i odlučnost s obzirom na to da su bili posvećeniji lovu i zaštiti obitelji, dok su se žene brinule za potomke (Kardum, 2003). Proksimalna objašnjenja odnose se na mehanizme koji su odgovorni za određene sposobnosti muškaraca kao što je bolja prostorna orijentacija i određene karakteristike žena kao što je bolja verbalna fluentnost (Gur i Gur, 2016). U kontekstu razvoja spolnih uloga, proksimalni biološki mehanizmi su geni, kromosomi i hormoni (Blakemore i sur., 2013). Hormoni utječu na organizaciju mnogih tjelesnih mehanizama, pa tako i na lateralizaciju mozgovnih funkcija (Bussey i Bandura, 1999). Pojam lateralizacije odnosi se na specijaliziranost lijeve i desne hemisfere mozga za pojedine funkcije, pa je tako lijeva hemisfera odgovorna za jezik i govor, a desna za matematičke i prostorne sposobnosti. Smatra se da su upravo te razlike važne za razumijevanje nekih razlika u ponašanju između muškaraca i žena (Gur i Gur, 2016).

Studije koje su proučavale utjecaj prenatalne razine androgena na ponašanje vezano uz rod, interese i aktivnosti tih osoba podupiru vezu između hormona i ponašanja (Damon i sur., 2006). Neki teoretičari smatraju da su strukturalne razlike u hipotalamusu uzrok razlika među spolovima, budući da hipotalamus upravlja radom hipofize koja je odgovorna za upravljanje tjelesnim funkcijama, ali i određenim dijelom socijalnih obrazaca ponašanja (Vasta i sur., 2005). Kada su hormoni u disbalansu, dolazi do poremećaja koji mogu pružiti uvid u neke drugačije obrasce ponašanja. Jedan od takvih poremećaja je kongenitalna adrenalna hiperplazija, odnosno pretjerano lučenje androgena za vrijeme trudnoće. Ako je fetus ženski, imat će jajnike i normalne unutrašnje spolne organe, no prekomjerno izlaganje androgenima dovest će do razvoja vanjskih spolnih

organa koji podsjećaju na muške. Iako se ovaj poremećaj otkrije pri rođenju te kirurški tretira, rano izlaganje androgenima dovodi do drugačijih obrazaca ponašanja kod djevojčica. Mnoge od tih djevojčica vole grubu igru izvan kuće i igračke tradicionalno namijenjene dječacima te ih ne zanimaju tipično ženske aktivnosti poput šminkanja i igranja s lutkama. Što se tiče dječaka, nešto su tjelesno aktivniji od dječaka koji su bili izloženi normalnim razinama androgena, no nisu agresivniji ni više antisocijalno nastrojeni (Berenbaum i Stines, 1992; Resnick i sur, 1986; prema Vasta i sur., 2005).

Dokazi za utjecaj bioloških faktora na spolno tipiziranje pronalaze se ponajviše u rezultatima dobivenim istraživanjima primata, kroskulturalnim istraživanjima, istraživanjima ponašanja novorođenčadi, studijama blizanaca i istraživanjima utjecaja hormona na ponašanje (Grubić, 2010). S obzirom da se biološka paradigma najviše usmjerila na biološki uvjetovane razlike, najvećom kritikom smatra se zanemarivanje utjecaja kulture i uloge iskustva u oblikovanju ponašanja (Bussey i Bandura, 1999).

Uvidjevši značajnost okoline na razvoj pojedinca, unutar ove tradicije javili su se i biosocijalni modeli (Ehrhardt, 1995; Hood i sur., 1987; Moore, 1985; prema Vasta i sur., 2005). Prema tim modelima, razvoj spolnih uloga pokreću biološki faktori poput gena i hormona, dok ga okolinski uvjeti održavaju i podržavaju. Ovaj model pretpostavlja da jednostavni biološki faktori, poput spolnih oznaka mogu voditi drugačijim reakcijama od strane drugih osoba. Potvrda ove pretpostavke pronalazi se u tehnici nepoznate bebe, koja se sastoji od toga da se jednom dijelu sudionika dijete predstavi kao djevojčica, a drugome dijelu kao dječak. Kada je u obje grupe riječ o istom djetetu, razlike u ponašanju odraslih mogu se pripisati različitim spolnim oznakama. Primjerice, plakanje tumačeno ljutnjom kad su odrasli mislili da se radi o dječaku, odnosno strahom kad su vjerovali da gledaju djevojčicu. Rezultati upućuju na to da spolne oznake dovode do različitih reakcija opažača. Prema tome, može se zaključiti da se s djecom postupa različito zbog njihova spola (Vasta i sur., 2005). Iako postoje nalazi koji potvrđuju postojanje različitog postupanja s djetetom zbog spolnih oznaka, pokazalo se da postoje spolne razlike u odabiru igračaka kod djece dobi 3,9 i 18 mjeseci kod koje socijalizacija još nije odigrala ulogu, što ne ide u prilog ovom modelu (Campbell, Shirley i Candy, 2004).

3.3.Funkcionalistička paradigma

Temeljna pretpostavka funkcionalističke paradigme je da je u predindustrijskim društvima različita podjela zadataka žena i muškaraca bila prikladna i praktična za opstanak društva (Ritzer i Čaldarević, 1997). Razlike između žena i muškaraca svode se na razlike u reproduktivnim mogućnostima i fizičkoj snazi. Iz toga proizlazi da je bilo praktičnije pripisati muškarcima zadatke

lova i zaštite grupe od neprijatelja zbog veće fizičke snage. S druge strane, ženama koje su zbog trudnoće i brige za djecu bile ograničene u kretanju na udaljenije teritorije, pripalo je sakupljanje plodova, koje je manje fizički zahtjevno. Po ovoj paradigmi, jednom kada su navedene uloge uspostavljene kao dio tradicije, usvojene su te su se počele smatrati „prirodnima“. Spolne uloge su se podijelile na instrumentalne i ekspresivne osobine. Instrumentalne osobine kao što su neovisnost, dominantnost, lako donošenje odluka i dobro držanje pod pritiskom smatrale su se maskulinima, dok su se ekspresivne osobine, poput pažljivosti, nježnosti, pasivnosti, posvećivanje drugima i emocionalnost smatrale femininima (Berk, 2015).

3.4.Teorije o socijalnom učenju

Teorije o socijalnom učenju smatraju spolne uloge naučenim ponašanjem koje se uči kao i sva ostala ponašanja u društvu. Prema tome, spolno tipizirana ponašanja uče se prema istim principima kojima djeca usvajaju ostala ponašanja, odnosno neposrednim potkrepljivanjem i učenjem po modelu (Bandura, 1989; prema Vasta i sur., 2005). Primjer procesa potkrepljivanja očituje se u odobravanju tradicionalno muških postupaka kod dječaka, kao što je dominantnost i igranje s autićima, dok se tradicionalno ženski postupci ne odobravaju, poput plakanja i stidljivosti. Posljedice takvog učenja možemo opaziti već kod malih dječaka koji se češće ponašaju na tradicionalan muževan način, jer im takvo ponašanje okolina odobrava i jer bi ponašanja i ideje koje se smatraju tipično ženskima doveli do neodobravanja (Marks, Chun Bun i McHale, 2009). Na taj način dijete uči razlikovati spolno prikladno od spolno neprikladnog ponašanja, a ono ponašanje koje je bilo potkrepljeno u određenoj situaciji generalizira se na ostale slične situacije. Ukoliko se neko ponašanje konzistentno nagrađuje, ono se internalizira, tj. zadržava i kad potkrepljenje izostane (Bussey i Bandura, 1992). Mehanizmi nagrađivanja i kažnjavanja igraju značajnu ulogu u ponašanjima koja djevojčice i dječaci usvajaju (Blakemore i sur., 2008).

Osim procesom potkrepljivanja, učenje se odvija i kroz modeliranje i imitaciju. Pokazalo se kako u procesu modeliranja važne dvije determinante: spol modela i prihvatljivost ponašanja kojem je dijete izloženo s obzirom na spol djeteta (Masters, Ford, Arend, Grotevant i Lawrence, 1979). Primjerice, dječak može predvidjeti da, ukoliko se našminka takvo ponašanje neće biti odobreno, dok će isto to ponašanje kod djevojčica biti odobreno. U teoriji se navodi da djevojčice i dječaci opažaju modele istog roda iz svoje okoline, kao što su roditelji, učitelji i učiteljice, vršnjaci i slavne osobe te tako uče ponašanja koja su tradicionalno rodno određena (Jugović, 2004). Učenje po modelu uključuje četiri vrste procesa: procese pažnje, pamćenja, reprodukcije i motivacije. Procesi pažnje odnose se na usmjeravanje pažnje prema nekoj osobi na temelju nekih svojih karakteristika, ali i karakteristika same osobe (dijete najčešće bira roditelja istog spola zbog

toga što mu je fizički sličniji). Da bi se neko ponašanje pojavilo u budućnosti, potrebno je opaženo zapamtiti, za što su zaslužni procesi pamćenja. U procesima pamćenja veliku ulogu igra djetetov kognitivni razvoj budući da je složenija ponašanja, kao što su spolne uloge, potrebno kodirati verbalno i simbolički. Za izvođenje ponašanja moraju postojati neke komponente novog ponašanja, što uključuje procese reprodukcije. Dok se učenje ponašanja odvija i bez potkrepljenja, za njegovu izvedbu je nužna motivacija. Opažajući model koji je potkrepljen za određeno ponašanje, dijete stvara pretpostavke da će i samo biti potkrepljeno za takvo ponašanje u budućnosti (Brnić, 2002).

Iako ova teorija u početku nije uzimala u obzir kognitivne faktore, uvidjela se važnost pa je ova teorija postala poznata kao socijalno-kognitivna teorija (Blakemore i sur., 2013). Ova teorija ne poriče postojanje bioloških razlika između muškaraca i žena, no ono na što teorije socijalnog učenja stavljaju izniman naglasak je mogućnost promjene, jer ako se rodno specifična ponašanja uče, ona se mogu i odučiti ili pak izmijeniti promjenama u djetetovoj okolini ili iskustvu (Vasta i sur., 2005).

3.5.Kognitivističko-razvojni modeli

Kognitivistički pristup razvoju spolnih uloga usmjeren je na djetetovo znanje o spolnim ulogama te na to kako se ono pretvara u rodno tipizirano ponašanje (Vasta i sur., 2005). Dva najvažnija modela u okviru kognitivističko-razvojnih modela su model razvojnih faza i model obrade informacije. Najistaknutija karakteristika ovih modela jest naglasak na djetetovoj aktivnoj ulozi u procesu razvoja spolnih uloga.

3.6. Model razvojnih faza

Rani pristup ove teorije zasnivao se na trofaznom modelu razvoja spolnih uloga (Vasta i sur., 2005) koji uključuje razvoj spolnog identiteta, stabilnosti, dosljednosti i nepromjenjivosti. Prema ovome modelu, spolni identitet smatra se osnovnim organizatorom i regulatorom dječjeg rodno usvojenog ponašanja. Djeca usvajaju stereotipe iz onoga što vide i čuju oko sebe. Jednom kada dijete usvoji spolnu stabilnost (misao da je njegov identitet konstantan), pozitivno ga vrednuje i ponaša se kongruentno s tim konceptom (Bussey i Bandura, 1999). Jedna od ključnih komponenti te teorije je rodna nepromjenjivost koju je Kohlberg definirao na temelju ideje da je nečiji rod stalan atribut vezan za biološke faktore i ne ovisi o fizičkim karakteristikama, kao što je boja kose ili način odijevanja (Kohlberg, 1966; prema Bussey i Bandura, 1999). Njegov se pristup razvoju rodnih uloga sastoji od tri faze. Kod djece se prvo razvija rodni identitet: sposobnost svrstavanja sebe i drugih u muška ili ženska bića. Djeca u dobi od tri do četiri godine

znaju naziv svog roda koji generaliziraju na osobe u okolini, svrstavajući ih u žene ili muškarce. U dobi od četiri do šest godina javlja se rodna stabilnost: rod je stabilan tijekom vremena, isti je sada kao što je bio pri rođenju i kao što će biti u odrasloj dobi. Na kraju se kod djece javlja rodna dosljednost koja se odnosi na shvaćanje da je nečiji rod trajna osobina i da se ne može promijeniti promjenom ponašanja ili odijevanja Te tri spoznajne faze predstavljaju dječje shvaćanje rodne nepromjenjivosti: znanja da jerod sastavni i trajni dio njihova bića. Prema Kohlbergu, rodna nepromjenjivost se ne javlja prije šeste ili sedme godine, pa se ni pojava spolno tipiziranog ponašanja ne javlja prije te dobi (Bussey i Bandura, 1999).

Iako je ovaj model privukao pažnju, važno je naglasiti kako glavne pretpostavke ovog modela nisu potvrđene. Pokazalo se da mnogo prije nego djeca uspostave rodnu nepromjenjivost, preferiraju igru sa igračkama koje se tradicionalno vežu uz njihov rod i modeliraju svoje ponašanje prema modelu istog spola (Lobel i Menshiri, 1993). Također, iako se u Kohlbergovoj teorija naglašava da se rodna nepromjenjivost ne dostiže do šeste godine život, pokazalo se da već dvogodišnjaci postižu vrlo dobre rezultate u razvrstavanju fotografija ženskih i muških igračaka, komada odjeće te drugih stvari karakterističnih za njihov rod (Thompson, 1975; prema Bussey i Bandura, 1999) što pokazuje da rodna nepromjenjivost nije preduvjet za razvoj rodnog identiteta (Bussey i Bandura, 1999). Može se zaključiti da neki drugi faktori upravljaju dječjim ponašanjem karakterističnim za pojedini rod. Lobel i Menshiri (1993) navode kako većina istraživanja koji su uključivali igračke nisu uzeli dovoljno osjetljive mjere. Primjerice neki su umjesto igračaka prikazivali fotografije igračaka, što je moglo utjecati na rezultate. Također, veću važnost stavljaju na djetetovu razinu rezoniranja, a ne na spolnu konstantnost kao poveznicu s preferencijama ka igračkama.

3.7.Modeli obrade informacija

Djeca svakodnevno traže znakove koji govore o određenim razlikama između muškaraca i žena - tko bi se trebao uključivati u koje aktivnosti, tko se smije s kime igrati i zašto se dječaci i djevojčice razlikuju. Smatra se da djeca aktivno traže načine kako bi pronašli smisao okoline koja ih okružuje. Do pete godine, djeca usvajaju široko znanje o stereotipima koje primjenjuju na sebe i druge (Martin, Ruble i Szkrybalo, 2002). Slično Kohlbergovoj teoriji, u ovom se modelu naglašava dječja aktivna uloga u procesu razvoja spolnih uloga. Noviji kognitivističko-razvojni pristupi nastanka spolnih uloga temelje se na obradi informacija o pojmovima spolna shema i spolni scenarij. Shema je kognitivno predstavljanje strukture nečega što nam je blisko, a scenarij je vrsta sheme koja govori o poznatom slijedu događaja (Vasta i sur, 2005).Djeca vrlo rano stvaraju sheme za dječaka i djevojčicu (Bem, 1981, Liben i Signorella, 1987, Martin, 1991, Martin i

Halverson, 1987; prema Vasta i sur., 2005). Smatra se da sheme proizlaze iz dva činitelja: urođene tendencije za organiziranjem i svrstavanjem podataka iz okoline te iz naglašavanja znakova koje razlikuju dječake od djevojčica (odjeća, igračke, osobine, zanimanja). Djetetovo usvajanje jedne od shema ima trostruki utjecaj. Prvo, s obzirom na usvojenu shemu, dijete će obraćati više pozornosti na podatke koji imaju veze s njegovim spolom (djevojčica će biti usmjerenija na reklame o šminki, dok će dječaci preferirati reklame s autima). Drugo, usvajanje sheme utječe na djetetovu samoregulaciju ponašanja (djevojčica će izabrati igre kuhanja, a dječak popravljanje kamiona). Treće, spolna shema može dijete navesti na određene zaključke povezane s istom (nova kuharica u školi je zasigurno ženskog spola) (Vasta i sur., 2005). Pretpostavlja se da sheme proširuju znanje na aktivnosti, interese i osobnost povezane s rodno-tipiziranim aktivnostima te utječu na dječje mišljenje i ponašanje (Martin i Ruble, 2004). Djeca se ne kategoriziraju kao "djevojčice" i "dječaci" i zatim ponašaju u skladu sa shemom neovisno o situaciji, već variraju ponašanje ovisno o okolnostima (Bussey i Bandura, 1999).

3.8.Zaključno o teorijama razvoja spolnih uloga

U ovome radu navedene su i objašnjenje razne teorije koje tumače razvoj spolnih uloga. Teorije se primarno razlikuju u objašnjavanju, ovisno o tome smatraju li da je razvoj spolnih uloga produkt bioloških činitelja ili socijalizacijskih procesa. Postoje potvrde za obje pretpostavke. Kros-kulturalna istraživanja upućuju na velik utjecaj koji na razvoj spolnih uloga imaju okolina i kultura, dok istraživanja u utjecaju hormona na ponašanja potvrđuju značaj bioloških faktora (Vasta i sur., 2005). Iako neki pristupi ne poriču postojanje drugih mehanizama koji mogu biti u podlozi, primjerice, teorija o socijalnom učenju ne poriče postojanje bioloških utjecaja, najcjelovitiji pristup svakako bi bio onaj koji uključuje interakciju bioloških, kognitivnih i socijalnih činitelja.

4. Struktura obitelji

Obitelj je neosporno najmoćniji izvor utjecaja na dijete. S obzirom da je obitelj jedna od prvih zajednica čiji član dijete postaje rođenjem, neminovno je da igra veliku ulogu u procesu razvoja spolnih uloga. Danas je vrlo teško, moglo bi se reći gotovo nemoguće, definirati obitelj s obzirom na to koliko se različitih struktura obitelji može pronaći u društvu. Osim tradicionalnih obitelji, danas postoje jednoroditeljske obitelji, surogat obitelji, slobodne izvanbračne obitelji, istospolne obitelji i slično. McHale, Crouter i Whiteman (2003) ističu kako djeca usvajaju i uspoređuju uloge i aktivnosti majki i očeva kako bi stvorili vlastite sheme o spolnim ulogama. Budući da sva djeca ne odrastaju u tradicionalnoj obitelji već postoje i drugačije strukture obitelji, postavlja se pitanje teče li razvoj spolnih uloga drugačije u takve djece. U ovome radu naglasak će

biti na tradicionalnoj obitelji, kao najzastupljenijoj strukturi, jednoroditeljskoj obitelji i istospolnim zajednicama.

4.1.Tradicionalna obitelj

Tradicionalna obitelj definira se kao obitelj koja se sastoji od oca, majke i djece (Schneider i Soleman, 2018). Istraživanja pokazuju da je ovaj oblik obitelji najzastupljeniji u Europi (Tropšek, 2015). Prisutnost majke i oca od primarne su važnosti za proces usvajanja spolne uloge, kako za dječake tako i za djevojčice. Otac je model „muške“, a majka „ženske“ uloge. Njihovi međusobni odnosi prvi su primjer heteroseksualnih odnosa s kojima se dijete susreće (Maleš, 1988). Postoje mnogi čimbenici koji u okviru tradicionalnih obitelji mogu utjecati na proces usvajanja spolne uloge. Neki od njih uključuju obiteljski odgoj, spol roditelja, roditeljsku toplinu i brigu oko djece, dominaciju u obitelji, socioekonomski status obitelji i zaposlenost majke.

Obiteljski odgoj. S obzirom na činjenicu da u svakom društvu postoje stereotipna vjerovanja o karakteristikama svakog spola, to se nesumnjivo odražava i na različit odnos prema dječacima i djevojčicama. Razlike u stilu roditeljstva reflektiraju se na djetetovo razumijevanje spolnih uloga. Postoji indikacija da djevojčice u prva tri mjeseca života dobivaju više verbalnih poticaja od majki, dok dječaci imaju više fizičkih dodira. Prema Lewisu i Rosenblumu (1974; prema Maleš,1988), majke više pričaju i smiju se djevojčicama za vrijeme dojenja, dok dječake čvršće drže na rukama, nježno guraju i dižu iznad glave. Ovakvi nalazi potvrđeni su i u novijim istraživanjima (McHale i sur., 2003).

Spol roditelja. Uloga oca dugo je bila zanemarena, te se primarnom figurom smatrala majka. Istraživanja su pokazala da očevi, više nego majke, potkrepljuju ženstvenost kod djevojčica i muževnost kod dječaka tako što se različito odnose prema njima. Također, otac se smatra važnim za razvijanje heteroseksualnih odnosa jer promatranjem oca dječak uči ulogu oca i supruga. S druge strane, djevojčicama otac služi za pružanje realne slike suprotnog spola pa su kasnije manje sklone romantičnim fantazijama o odnosima između muškaraca i žena te time pošteđene potencijalnih razočarenja uslijed nerealnih očekivanja (Maleš, 1988). Biblarz i Stacey (2010) navode kako je otac često onaj koji rješava probleme i teži disciplini i obliku roditeljstva koji promiče maskuline osobine. Očevi negativnije reagiraju na plač i reakcije straha kod sinova, pa takve selektivne reakcije mogu utjecati na razvoj tradicionalnih spolnih uloga (Marks i sur., 2009).

Roditeljska toplina i briga oko djece. Jedna od karakteristika ličnosti kao modela je roditeljska toplina. Kada je istospolni roditelj topla i djetetu bliska osoba, učenje tradicionalno shvaćanog spolno tipičnog ponašanja se pojačava jer je jača identifikacija djeteta s roditeljem.

Dominacija u obitelji. Intenzitet procesa usvajanja uloge ovisi o u položaju istospolnog roditelja u obitelji s obzirom na dominantnost. Pokazalo se da u obiteljima u kojima majka donosi odluke, a očevi su pasivni, dječaci pokazuju manje izraženo tradicionalno definirano muško ponašanje. Kada otac dominira, kćeri većinom razvijaju tradicionalne ideje o ženstvenosti. Iz navedenog se nameće zaključak da su za proces pravilnog usvajanja spolne uloge važni ravnopravni i skladni odnosi između majke i oca.

Socioekonomski status obitelji. Iako stav koji roditelji zauzimaju s obzirom na spol djetetom ovisi o mnogo čimbenika, Rabban (1969; prema Maleš, 1988) upozorava na ovisnost usvajanja spolne uloge o socioekonomskom statusu obitelji. Smatra se kako su visokoobrazovane osobe tijekom školovanja izložene ravnopravnijim idejama o spolnim ulogama te se često od njih zahtijeva identifikacija stereotipnih ideja i mitova. Također, navode kako djeca iz obitelji višeg socioekonomskog statusa posjeduju manje tradicionalnih spolnih uloga (Marks i sur., 2009).

Zaposlenost majke. Istraživanja pokazuju kako zaposlenost majke može utjecati na razvoj spolne uloge u kontekstu toga da djeca zaposlenih majki imaju manje izražene spolne stereotipe, sklonosti i ponašanja od djece majki koje su domaćice jer su izloženi majčinoj uključenosti u vanjski svijet, a ne samo aktivnostima vezanima uz kućanstvo i djecu (Witt, 1997). Žene koje doprinose kućnom budžetu smatraju se ravnopravnijima (Marks i sur., 2009). Fagot i Leinbach (1995) navode kako je količina vremena koje majka provede na poslu prediktivna za veću svjesnost djeteta o razlikama u spolnim ulogama.

Osim navedenih čimbenika koji interferiraju s procesom usvajanja spolne uloge, djeca o spolnim ulogama mogu učiti na temelju roditeljskog dvojakog odnosa prema djevojčicama i dječacima te na dječjim dvojakim iskustvima s roditeljima. Roditeljski dvojaki odnos prema sinovima i kćerima očituje se u domenama frekvencije interakcija, pritiscima u postignućima, reakcijama na ispoljavanje agresivnosti i emocionalnosti (McHale i sur., 2003). Witt (1997) navodi kako se već jedan dan nakon rođenja uočavaju drugačija očekivanja od djevojčica i dječaka. Djeca uče o spolnim ulogama i na temelju različitih interakcija s majkama i očevima. Vidljivo od rođenja, roditelji brže reagiraju kad djevojčica plače, nego kad dječak plače (Frieze i sur., 1978; prema Lovasić, 2017). Istraživanja pokazuju kako su majke od rođenja više uključene u odgoj i brigu o djeci, pružaju više podrške, dok očevi naglašavaju instrumentalne aktivnosti, postavljaju više pitanja, više su fokusirani na socijalizaciju spolnih uloga od majki te izraženije dvojako tretiraju kćeri od sinova (McHale i sur., 2003).

4.2.Jednoroditeljske obitelji

Iako se obiteljska zajednica koju čine roditelji oba spola i djeca smatra najpoželjnijim oblikom obiteljske zajednice potrebnom za zdrav i cjelovit razvoj djeteta, obitelji s jednim roditeljem nisu rijetka pojava. Jednim od glavnih uzroka smatra se sve veća stopa rastavljenih brakova, čija se percepcija do danas uvelike promijenila. Ne smatra se više nepoželjnim oblikom ponašanja u bračnom odnosu kao što je to nekada bilo, već kao normalna pojava uslijed disfunkcionalnosti u odnosu. Osim toga, uzroci nastanka jednoroditeljskih obitelji mogu biti smrt jednog od roditelja, razvod, izvanbračno rođenje, napuštanje obitelji od strane jednog roditelja i slično. Također, jedan od mogućih uzroka je i svjesni izbor samohranog roditeljstva.

Iako su uočene razlike u ponašanjima vezanih za spolne uloge kod djece koji žive s jednim roditeljem, istraživanja generalno ukazuju na nepostojanje statistički značajne razlike u razvoju spolne uloge. Također, teorije koje veći naglasak stavljaju na kognitivne i prenatalne činitelje razvoja ne smatraju značajnim razliku u prisutnosti ili odsutnosti jednog od roditelja, dok teorije koje roditelje smatraju utjecajnim predviđaju da će djevojčice izražavati manje femininih karakteristika u ovisnosti o odsustvu majke, a dječaci manje maskulinih karakteristika ovisno o odsustvu oca (MacCallum i Golombok, 2004). Leve i Fagot (1997) navode kako djeca samohranih roditelja pokazuju manje stereotipne vrijednosti jer su roditelji zaduženi i za brigu o djeci i kućanskim poslovima što se tradicionalno smatra femininom ulogom i brigu o financijama što je tradicionalno maskulina uloga.

Marks i suradnici (2009) navode kako djeca koja odrastaju bez roditelja mogu imati poteškoće kod usvajanja spolnih uloga i razvoj spolnih identiteta, no svakako je važno naglasiti da postoje interindividualne razlike te da to nije nužna posljedica odrastanja bez oca. Odsustvo oca smatralo se nepovoljnim u prvom redu zbog odsutnosti primjera muškog modela spolne uloge za dječake, no pokazalo se da ipak postoje i drugi faktori koji interferiraju s procesom usvajanja spolne uloge. Neki od tih faktora su odsustvo osobe koja sudjeluje u brizi o djeci, donošenju odluka i preuzimanje brige o djeci kada drugi roditelj nije u mogućnosti (Marks i sur., 2009). Istraživanja pokazuju kako dječaci iz obitelji bez oca posjeduju manje tradicionalno muških osobina ličnosti od dječaka koji žive u obitelji u kojima je otac prisutan. U skladu s teorijom o socijalnom učenju, dječaci iz obitelji u kojima otac nije prisutan ispoljavaju značajno više femininih karakteristika, no ne manje maskulinih (Maccallum i Golombok, 2004). Također, Hetherington (1986; prema Maleš, 1988) upućuje da su djeca oba spola koja žive samo s majkom sklonija, više nego što je to uobičajeno „ženskim“ pogledima na svijet, dok djeca koja žive samo s ocem tendiraju tradicionalno „muškim“ pogledima na svijet. Novija istraživanja, kao što je istraživanje Mandara,

Murray i Joyner (2005) također upućuju na postojanje tradicionalnije percepcije spolnih uloga kod djece s prisutnim ocem u obitelji.

4.3.Istospolne zajednice

Pojam obitelji danas nije jednoznačan kao što je to bio nekada. Jedna od prvih asocijacija na pojam obitelji su majka i otac, no danas to nužno ne mora biti slučaj. Budući da su homoseksualne osobe još uvijek uvelike stigmatizirane u društvu, često se pretpostavlja kako će razvoj spolnog identiteta, spolne uloge i spolne orijentacije biti narušeno u ovakvoj vrsti obitelji. Ovakve pretpostavke često su utemeljene na stereotipima za koje gotovo i nema znanstvenih potvrda (Farr, Bruun, Doss i Patterson, 2017).

S obzirom na utjecajnost Freudove ideologije da dijete treba oca i majku za pravilan razvoj spolnog identiteta (Lev, 2010), ne iznenađuje implicitno vjerovanje da će razvoj u ovoj obiteljskoj strukturi biti narušeno. Sukladno tome, često se kao moguć razlog oscilacija u razvoju navodi odsustvo ženskog, odnosno muškog modela spolne uloge. Rezultati istraživanja generalno upućuju na to da ne postoje značajne razlike u usvajanju spolnih uloga kod djece odgajane u homoseksualnim obiteljima. Istraživanjem koje su proveli Far i sur. (2017) nisu dobiveni rezultati koji bi pokazali da spolna uloga ovisi o seksualnoj orijentaciji roditelja. Istraživači upućuju na činjenicu da djeca, neovisno o obiteljskoj strukturi, imaju puno kontakata s drugim socijalnim utjecajima kao što su vršnjaci, braća, sestre i učitelji, što može biti jedan od razloga neznačajne razlike u usvajanju spolne uloge.

Iako nisu uočene značajne razlike, istraživači navode neke razlike u ispoljavanju spolno tipiziranog ponašanja. Far i suradnici (2017), kao i Boss i Sandfort (2010) navode kako su kćeri homoseksualnih žena manje tradicionalno feminizirane u domeni odijevanja, igranja i aktivnosti. Rezultati vezani za roditeljske stavove, pokazali su kako homoseksualne majke imaju manje tradicionalne poglede na spolne uloge te će rjeđe oblikovati djetetovo okruženje kao strogo muško ili strogo žensko u vidu boje sobe, igračaka i sl. (Fulcher, Sutfin i Patterson, 2007). Osim stavova, djeca iz homoseksualnih obitelji mogu imati fleksibilnija mišljenja oko podjele poslova na tipično „ženske“ i tipično „muška“, s obzirom na činjenicu da roditelji zajedno brinu oko kućanskih poslova, financijskih resursa i slično, što je izraženije u tradicionalnim obiteljima. Također, MacCallum i Golobok (2004) navode kako je moguće da homoseksualne majke eksplicitno ohrabruju sinove za empatičnije i osjetljivije ponašanje.

Većina istraživanja u ovoj domeni usmjerena je na razlike u maskulinim i femininim koncepcijama. Bos i Sandfort (2010) proveli su istraživanje koje je uključivalo multidimenzionalni koncept spolnog identiteta, a ne samo maskuline i feminine karakteristike. Istraživanje je

uključivalo 68 istosopolnih i 68 heteroseksualnih obitelji, a multidimenzionalni koncept uključivao je osjećaj pripadnosti određenom rodu, pritisak od strane roditelja i vršnjaka konformiranju spolnim stereotipima te osjećaj superiornosti vlastitog roda. Rezultati su pokazali kako djeca istospolnih roditelja osjećaju manji pritisak konformiranju spolnim stereotipima te imaju manje izraženu unutargrupnu pristranost, odnosno ne doživljavaju svoj rod kao superiornim.

Zaključno o strukturi obitelji, možemo reći da, neovisno o strukturi obitelji i seksualnoj orijentaciji roditelja, oni roditelji koji imaju fleksibilniji pogled na spolne uloge odgojit će djecu koja neće imati strogo tradicionalne stavove prema spolnim ulogama.

5. Drugi društveni utjecaji na usvajanje spolne uloge

5.1.Vršnjaci, braća i sestre

Usvajanje spolne uloge nužno je promatrati u širem društvenom kontekstu koji uključuje i utjecaj vršnjaka. Budući da djeca u ranom djetinjstvu većinom preferiraju druženje s vršnjacima istog spola, taj kontekst značajan je izvor informacija bitnih za usvajanje spolnih uloga. U kontekstu interakcija s vršnjacima, spolne uloge očituju se u aktivnostima, izboru igračaka i interakcijama s drugima. Primjerice, postoje nalazi kako većina djece starosti između tri i šest godina ne žele biti prijatelji s djetetom koje krši spolne uloge (Ruble i sur., 2007). Djeca su sklona oštro osuđivati dječake koji se igraju lutkama i nose odjeću djevojčica te djevojčice koje se ponašaju bučno i grubo (Witt, 1997; Far i sur., 2017). Vršnjaci služe kao modeli i djeca obraćaju pažnju na to čime se vršnjaci igraju i kako se ponašaju. U jednoj studiji (Masters i sur., 1979) u skupini predškolske djece se pokazalo da je izbor igračaka određen ponašanjem vršnjaka te da djeca biraju igračke s kojima su se igrali vršnjaci njihovog spola. Ispostavilo se kako je povratna informacija od vršnjaka o spolno prihvatljivim aktivnostima važna za djecu te da djeca traže društvo od vršnjaka istog spola zbog potrebe za potvrdom spolnog identiteta (Witt, 2000).

Osim vršnjaka, odrastanje s braćom i/ili sestrama također se smatra utjecajnim za proces usvajanje spolne uloge. Značajnim činiteljima smatra se redoslijed rođenja djece i veličina obitelji (McHale i sur., 2003). Starija braća i sestre mogu poslužiti kao modeli, dok mlađa braća i sestre nemaju toliko velik utjecaj. Također, utjecaj braće i sestara nije jednak za prvorođenu i drugorođenu djecu. McHale i Updegraff (2001) navode kako je veći utjecaj na drugorođenu djecu te da se s godinama utjecaj povećava. Marks i suradnici (2009) ističu kako kod braće u procesu usvajanja spolnih uloga može doći do deidentifikacije, odnosno suprotnih obrazaca ponašanja u cilju smanjenja potencijalne kompeticije i povećanja resursa iz obitelji koje neće morati dijeliti s braćom.

Zaključno, može se reći da je utjecaj braće i sestara neosporan, no karakteristike same obitelji, kao što je veličina obitelji, spol i roditeljski pritisci, mogu interferirati s ovim procesom (Berk, 2015).

5.2.Učitelji i odgojitelji

Odgojitelji i učitelji katkad provode više vremena s djecom nego roditelji. Uzevši to u obzir, trebali bi obratiti posebnu pažnju na svoje ponašanje i kakve poruke odašilju djeci budući da im također mogu poslužiti kao modeli usvajanja spolne uloge te isto tako i kao osobe koje potkrepljuju ili ne odobravaju određena ponašanja. Smatra se kako učitelji pokrepljuju kod djece oba spola feminina za razliku od maskulinih ponašanja, odnosno potkrepljuje se poslušnost i asertivnost i kod dječaka i djevojčica (Berk, 2015). Učitelji često proširuju spolne uloge naučene kod kuće naglašavajući spolne razlike. Također, pokazalo se kako učitelji češće prekidaju djevojčice u razgovoru, čime potiču socijalnu dominaciju dječaka i pasivnost djevojčica. U starijoj dobi dječake više hvale za njihovo znanje, a djevojčice za poslušnost čime potkrepljuju tradicionalne spolne uloge. Istraživanje Graya i Laitha (2004) pokazuje kako učitelji postaju sve svjesniji svoje važnosti u procesu usvajanja spolnih uloga. Učitelji, osim što mogu potkrepljivati rodno tipizirana ponašanja, mogu djelovati i na njihovo mijenjanje. Belamarić (2009) predlaže neke strategije koje će omogućiti učiteljima da kod djece ne potkrepljuju spolno tipizirana ponašanje te da sami ne budu modeli tradicionalnih uloga. Učitelji bi trebali osvijestiti svoje stavove, očekivanja i reakcije u vezi s emocijama i ponašanjem djece različitog spola, preispitati sami sebe kako se ponašaju prema djevojčicama, a kako prema dječacima. Trebali bi voditi računa da igračke ili aktivnosti ne dijele na one namijenjene djevojčicama ili dječacima, poticati djecu da se igraju s igračkama uobičajenijima za suprotan spol. Treba se omogućiti djeci izražavanje emocija, osobito tuge i straha kod dječaka što se smatra tradicionalno femininim osobinama. O obiteljskom životu treba razgovarati bez stereotipa, npr. kuha li tata ukusno? Također, čitanje nestereotipnih slikovnica može dovesti do smanjenja stereotipnog ponašanja kod djece. Predložene strategije smatraju se poželjnima jer naglašavaju rodnu jednakost te potiču razvoj djetetove ličnosti neovisno o spolu. Važno je naglasiti kako je odgojiteljska uloga jako važna u životu djeteta zbog čega je važno da oni budu otvoreni i bez predrasuda.

6. Zaključak

Spolne uloge definiraju se kao skup očekivanja o tome što je prikladno za pojedini spol. Smatra se kako se spolne uloge usvajaju procesom socijalizacije, no neki teoretičari smatraju kako su spolne uloge biološki određene. Budući da socijalizacija počinje od obitelji, obitelj se smatra najmoćnijim utjecajem te je nesumnjivo prvi izvor informacija o spolnim ulogama kojima je dijete

izloženo. Mnogi teoretičari smatraju kako je za pravilan razvoj spolne uloge potrebno prisustvo oca i majke koji služe kao modeli muške, odnosno ženske spolne uloge. Budući da sva djeca ne odrastaju u takvoj obiteljskoj strukturi, postavlja se pitanje razlikuje li se razvoj spolne uloge s obzirom na obiteljsku strukturu. Od netradicionalnih obiteljskih struktura, u ovome radu obrađene su jednoroditeljske obitelji i istospolne zajednice. Kao generalan zaključak mnogih istraživanja navedenih u radu, može se reći kako sama obiteljska struktura direktno ne utječe na razvoj spolnih uloga, već indirektno preko stavova koje roditelji izražavaju i ponašanja kojima su djeca izložena. Osim obitelji, važan je utjecaj vršnjaka, braće, sestara i nastavnika koji, kao i roditelji, mogu poslužiti kao modeli tradicionalnih spolnih uloga.

Naizgled, društvo je ipak otišlo korak dalje ka napretku u tolerantnosti, no postavlja se pitanje kako je onda rodna nejednakost i dalje toliko rasprostranjena. Upravo u tom području može biti važna uloga psihologa, kako u edukaciji, tako i u osvješćivanju okoline kako je nužno da dijete ima mogućnost ostvariti svoj cjelokupni potencijal u svim domenama, bez obzira na to smatra li se to prikladnim za njegov spol.

7. Literatura

Atkinson, J. (1987). Gender Roles in Marriage and the Family: A Critique and some Proposals. *Journal od Family Issues, 8*(1), 5-41.

Belamarić, J. (2009). Ružičasto i plavo - Rodno osviješten odgoj u dječjem vrtiću. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima, 15(58*), 14-17.

Bem, S.L. (1981). Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Seks Typing. *Psychological Review, 88* (4), 354-364.

Berk, L.E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Biblarz, T. i Stacey, J. (2010). Hox does the gender of parents matter? *Journal of Marriage and Family, 72*(1), 3-22.

Blakemore, J.E.O., Berenbaum, S.A. i Liben, L.S. (2013). *Gender Development*. Psychology Press.

Bos, H. i Sandfort, T.G.M. (2010). Children Gender Identity in Lesbian and Heterosexual Two-Parent Families. *Sex Roles, 62*, 114-126.

Brnić, P. (2002). *Odnos maskulinih, femininih te nekih sociodemografskih varijabli s lokusom kontrole*. Diplomski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu.

Bussey, K. i Bandura, A. (1992). Self-Regolatory Mechanism Governing Gender Development. *Child Develoment, 63*(5), 1236-1250.

Bussey, K. i Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review, 106*(4), 676-713.

Cambell, A., Shirley, L. i Candy, J. (2004). A longitudinal study of gender-related cognition and behaviour. *Developmental Science, 7*(1), 1-9.

Cvrtila, L. (2016). *Spolno stereotipiziranje*. Završni rad. Filozofski fakultet u Osijeku.

Damon, W., Leiner, R.M. i Eisenberg, N. (2006). Handbook of child psychology: Volume Three: Social, emotional, and personality development. Hoboken, NJ: Wiley.

Fagot, B.I. i Leinbach, M.D. (1995). Gender knowledge in egalitarian and traditional families. *Sex Roles, 32* (7/8), 513-526.

Farr, R.H., Bruun, S.T., Doss, K.M. i Patterson, C.J. (2017), Children's Gender- Typed Behavior from Early Childhood to Middle Adolescence in Adoptive Families with Lesbian, Gay and Heterosexual Parents. *Sex Roles, 78(7-8),* 528-*541*.

Fulcher, M., Sutfin, E.I. i Patterson, C.J. (2007). Individual Differences in Gender Development: Associations with Parental Sexual Orientation, Attitudes and Divison of Labor. *Sex Roles, 58(5-6),* 330-341.

Gur, R.E. i Gur, R.C. (2016). Sex differences in brain and behavior in adolescence: Findings from the Philadelphia Neurodevelopmental Cohort. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 50*, 159-170.

Green, R. (1978), Sexual Identity of 37 Children Raised by Homosexual or Transexual Parents. *The American Journal of Psychiatry, 135(6),* 592-697.

Grubić, M. (2010). *Utjecaj ranog izlaganja androgenima na ponašanje povezano sa spolom u bolesnika s kongenitalnom adrenalnom hiperplazijom*. Disertacija. Medicinski fakultet u Zagrebu.

Jugović, I. (2004). *Zadovoljstvo rodnim ulogama*. Diplomski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu.

Kardum, I. (2003). *Evolucija i ljudsko ponašanje*. Zagreb: Naklada Jesenski Turk.

Kessler, S.J. i McKenna, W. (1985). Gender: an ethnomethodological approach. Chicago: University of Chicago Press.

Koruga, T. (2015*). Istospolno roditeljstvo*. Diplomski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu.

Lev, A.I. (2010). How Queer! – The development of gender identity and sexual orientation in LGBTQ headed families. *Family Process, 49(3),* 268-290.

Leve, L.D. i Fagot, B.I. (1997). Gender-role Socialization and Discipline Processes in Oney and Two-Parent Families. *Sex Roles, 36(1-2),* 1-21.

Lobel, T.E. i Menshiri, J. (1993). Relations of Conceptions of Gender-Role Transsgresion and Gender Constancy to Gender-Typed Toy Prefferences. *Developemntal Psychology, 29(1),* 150-155.

Lovasić, J. (2017). *Spolnost i spolni odgoj*. Diplomski rad. Učiteljski fakultet u Zagrebu.

Maleš, D. (1988). *Obitelj i uloga spolova*. Zagreb: Školske novine.

MacCallum, F. i Golombok, S. (2004). Children raised in fatherless families from infancy: a follow-up study of children of lesbian and single heterosexual mothers at early adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 45(8),* 1407-1419.

Mandara, J., Murray, C.B. i Joyner, T.N. (2005). The Impact of Fathers' Absence on African American Adolescents' Gender Role Development. *Sex Roles, 53 (3-4),* 207-220.

Marks, J., Chun Bun, L. i McHale, S.M. (2009). Family Patterns od Gender Role Attitudes. Sex Roles, 61*(3/4),* 221-234.

Marks, N.F. i McLanahan, S.S. (1993). Gender Family Structure and Social Support Among Parents. *Journal of Marriage and Family, 55,* 481-493.

Martin, C.L. (1990), Attitudes and Expectations about Children with Nontradicitional and Traditional Gender Roles. *Sex Roles, 22 (3/4),* 151-156.

Martin, C.L., Ruble, O.N. i Szkrybalo, J. (2002). Cognitive theories od early gender development. *Psychology Bulletin, 128(6),* 903-933.

Masters, J.C., Ford, M.E., Arend, R., Grotevant, H.D i Lawrence, V.C. (1979). Modeling and Labeling as Integrated Determinants of Children's Sex-Typed Imitative Behavior, *Child Development. 50,* 364-371.

McHale, S.M., Crouter, A.C. i Whiteman, S.D. (2003). The Family Contexts of Gender Develoment in Childhood and Adolescence. *Social Development, 12(1),* 125-148.

McHale, S.M. i Updegraff, K.A. (2001). Sibling influences nd gender development in middle childhood and early adolescence: a longitudinal study. *Developemntal Psychology, 37(1),* 115-125.

Myers, D.G. (1993). *Social Psycology*, McGraw-Hill.

Rabađija, M.(2016). *Roditeljstvo*. Završni rad. Učiteljski fakultet u Zagrebu.

Ritzer, G. i Čaldarević, O. (1997). *Suvremena sociologijska teorija.* Zagreb: Globus.

Ruble, D.N., Taylor, L.J., Cyhersm L., Greulich, F.K., Lurye, L.E. i Shrout, P.E. (2007). The Role od Gender Constancy in Early Gender Development. *Child Developement, 78(4),* 1121-1136.

Schneider, B. i Coleman, J. (2018). *Parents, Their Children and Schools*, Routledge: New York.

Šipek, K. (2016). *Socijalne vještine kod djece školske dobi: dobne i spolne razlike*. Diplomski rad. Učiteljski fakultet u Zagrebu.

Tropšek, A. (2015). *Obiteljski odgoj nekad i danas*. Završni rad. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti: Pula.

Tukara, J. (2013). *Rodni identitet i vrijednosti: povezanost rodnog identiteta i tradicionalnih i modernih vrijednosti studentica dvaju zagrebačkih fakulteta*. Diplomski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu.

Vasta, R., Haith, M.M. i Miller, S.A. (2005). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Witt, S.D. (1997). Parental Influence on Children's Socialization to Gender Roles. *Adolescence, 32(162),* 253-259.

Witt, D.S. (2000). The Influence of Peers on Childrens's Socialization to Gender Roles. *Early Child Development and Care*, *162*, 1-7.